

DIN TRECUTUL MUNICIPIULUI DEVA. DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

CONSTANTIN TĂNAȘESCU

Marea invazie mongolo-tătară de la 1241, în accepția istoricului C. C. Giurăscu, „se poate asemăna unui uragan: cumplită dar scurtă”¹. Urgia tătară va trece, prădînd, peste obștile românești, iar la riul Sajó, afluent al Tisei, va nimici oastea regelui maghiar Béla al IV-lea care, înspăimîntat, scapă cu fuga, ajungînd, în cele din urmă, pe o insulă din Marea Adriatică. Moartea subită a marelui han, Ogodai, în același an (9 dec.), determină pe Batu-han, foarte interesat de succesiune, să dea ordin de retragere generală.

Stăpînirea feudală, înspăimîntată la gîndul unei eventuale noi invazii, luă o serie de măsuri de apărare. Între acestea: întărirea cetăților existente, construirea unor cetăți noi, acțiuni de colonizare și altele. Îndeobște, se admite că tocmai această invazie a determinat ridicarea, pe vîrfurile conului de rocă vulcanică, la 187 m înălțime de la solul vechii așezări Deva, a unei puternice cetăți, punct de interes militar încă în epoca daco-romană.

Primul document care atestă existența unei cetăți la Deva, provine din anul 1269 cînd, Ștefan (fiul lui Béla IV), regele cel tînăr al Ungariei, ducele transilvan conducătorul cumanelor (Stephanus... iunior rex Hungariae, dominus Cumanorum) răsplătea printr-un act de danie, pe comitele Chyl din satul Cilnic, pentru credința dovedită sub cetatea Deva (sub castro Dewa)².

După numai trei ani, în primul an al domniei sale, regele Ladislau, într-un document datat înainte de 1 decembrie 1272 reintărea privilegiului acordat comitelui Chyl la 1269, pentru fiul acestuia, Nicolae, re-petîndu-se cuprinsul documentului anterior, dat de Ștefan³.

O altă atestare documentară o găsim într-un act, din 23 mai 1273, tot de-al lui Ladislau, prin care acesta răsplătea pe „magister Petrus filius magistri Mathei de genere Chak” (pe magistrul Petru, fiul magistrului Matei din neamul Chak) deoarece „acest magistrul Petru, trimis de părintele nostru, s-a luptat cu bărbăție sub cetatea Deva împotriva

¹ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Ed. II, 1941, p. 104.

² *Documente privind Istoria României, veacul XIII, C. Transilvania*, vol. II (1251—1300), nr. 108, p. 118—119 și Martin Schuster, *Schloss Deva in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1905, p. 37—38.

³ *Documente, op. cit.*, vol. II, nr. 156, p. 151.

oastei cumanilor“ (magister Petrus ex missione patris sub castro Deva contra Cumanorum exercitum viriliter dimicavit)⁴.

De acum încolo, cetatea va avea o prezență activă în istoria Transilvaniei și va fi „un punct de sprijin al regalității și feudalismului care reprezenta o mare primejdie pentru țărănimea liberă“⁵.

Pătrunderea tot mai insistentă a relațiilor feudale în Transilvania, în cadrul unei noi organizări administrativ-politice, face ca pentru prima dată comitatul Hunedoara să fie menționat în 1276⁶.

Cetatea „e pomenită mai întâi la 1269, dar e dinaintea anului 1264 și continuă să fie pomenită mereu pînă în sec. al XVI-lea, cetate regală, voievodală, din nou regală, apoi nobiliară“⁷.

Deci, nu se poate pune la îndoială faptul că, dacă cetatea este pomenită pentru prima dată la 1269, construcția propriu-zisă a puternicei și masivei fortificații trebuie să fi avut loc într-o perioadă mult anterioară, așa cum, de altfel, susțin E. A. Bielz⁸ și M. Schuster⁹. De altminteri, Schuster citează și opinii contrare, cum de pildă ar fi cea a lui J. F. Neugebauer care stabilește timpul construcției (fără indicarea vreunei surse) prin anul 1510 și adaugă că „cetatea are fundații foarte vechi“ (subl. aut.)¹⁰.

Asemenea întregii Transilvanii, prezența permanentă a populației românești autohtone este scoasă în evidență la feluritele ei acțiuni, consemnate în zona hunedoreană, de mulțimea documentelor de epocă. La analizarea acestora se cuvine să fie reliefate argumentele etno-toponimice, statistice și altele. Astfel, cum se va vedea mai jos, la enumerarea unor localități ce aparțineau cetății Deva în sec. XV, toponimul, indiferent de felul redării în documente, reprezintă denumiri românești date de autohtoni și păstrate pînă astăzi. În zona cetății Deva, obștile țărănești, prin cnezii lor, căutau pe toate căile să păstreze tipicele și străvechile lor forme de autonomie românească, deoarece „organizația cnezială avea rădăcini atât de adînci în populația autohtonă, încît noua stăpînire nu o puteau desființa și astfel ea să păstreze pînă tîrziu în veacurile XVII—XVIII¹¹. Vom mai reține că „extinderea feudalismului oficial (al regatului ungar) a avut loc mai întîi și mai cu seamă în jurul cetăților preexistente și a celor nou construite“¹¹.

Pentru cetatea Deva deosebit de semnificativă va fi epoca energicului voievod Ladislau Kan (1294—1315) care a luptat din răzputeri pentru independența Transilvaniei față de regatul ungar, acesta arestînd chiar pe ducele Otto de Bavaria, ales rege al Ungariei și sechestrînd și „Coroana sfîntă“ (faimoasa coroană a regelui Ștefan) folosită, prin tra-

⁴ *Idem*, nr. 167, p. 158.

⁵ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ed. II, 1972, p. 179.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Idem*, vol. II, 1979, p. 265.

⁸ E. A. Bielz, *Die Burgen und Ruinen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1899, p. 69.

⁹ M. Schuster, *op. cit.*, p. 16 ș.u.

¹⁰ *Idem*, p. 10.

¹¹ Șt. Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, p. 73.

diție, la încoronarea regilor Ungariei¹². Voievodul Ladislau și urmașii săi vor fi, în cele din urmă, învinși și înlăturați iar Toma de Széchény, în 1324, noul voievod al Transilvaniei, smulgea cu ajutorul cumanilor cetatea și posesiunile ei din mâna urmașilor lui Ladislau Kan¹³. Tot din acea epocă, vom aminti existența unui document din 6 aprilie 1302, când Ladislau, voievodul Transilvaniei, emitea, din Deva, un act pentru clarificarea unor diferende privind împărțirea unor proprietăți¹⁴.

Primul funcționar superior cunoscut al comitatului Hunedoara este indicat un oarecare Martin, la data de 29 sept. 1333 (Nos Martinus comes Hunyadensis et castellanus de Dewa) când se emitea un act de partajare la Hășdat și despre care comite se mai știe că activase, încă înainte de 1324, ca trimis al lui Carol Robert la tratativele cu Basarab I domnitor al Țării Românești și că după zdrobitoarea înfringere a lui Carol Robert la Posada, în 1330, ca un cunoscător al regiunii și locuitorilor Hunedoarei, Martin era numit aici drept comite¹⁵.

Un eveniment cu semnificații mult mai profunde decît par ele la prima vedere, s-a petrecut la Deva în primăvara anului 1371 și care atrăsese atenția și lui Ștefan Meteș¹⁶. Este vorba de un document redactat la Deva, în aprilie—mai 1371, din care reținem că, „noi, judecătorii nobililor etc. (nos iudices nobilium) prin scaunul de judecată al magistrului Ștefan, castelan de Deva (sedes judiciaria officialium magistri castelani de Dewa) voind să se dea o sentință împotriva unui hoț Petru „după datinile țării“ (de regni consuetudine), adică după legile feudale, românii din cele patru districte ale cetății Deva au respins judecata și legea țării spunînd că trebuie să-l judece pe acel Petru după legea românilor (ipsum iudicium et legem regni inhibuerunt comprobare dicendo ut iidem officiales iuxta legem Olachorum eundem Petrum comprobare possent)¹⁷, cu alte cuvinte, românii și cnezii celor 4 districte ale cetății Deva aveau atît de multă autoritate încît puteau să impună ca judecarea să se facă după legea românilor... însă nu după alte legi ale regatului (iuxta legem Olachorum... sed non cum aliis iuribus regni).¹⁸ Csanki Dezsó mai arată că în 1387, toți cnezii și românii comitatului s-au întrunit în văzul tuturor în orașul de la poalele acestei cetăți, pentru rezolvarea problemelor de interes comun, sub conducerea comandantului cetății¹⁹.

Faptul în sine nu miră, dacă se ține seamă că cercetări recente au dovedit, sub aspect etno-demografic că majoritatea absolută a populației

¹² Vasile Ionaș, *Cetatea Deva, reședința unui voievod nesupus*, în *Magazin istoric*, 1982, iulie, p. 33 ș.u.

¹³ I. Andrițoiu, I. P. Albu, *Deva și împrejurimile în sec. IV—XIV*, în *Sargetia*, VI, 1969, p. 68.

¹⁴ *Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Evkönyve* (Anuarul societății de istorie și arheologie a jud. Hunedoara), I, 1932, p. 11; (în continuare HTRTE)

¹⁵ HTRTE, XI, 1900, p. 59.

¹⁶ Ștefan Meteș, *Din istoria dreptului românesc din Transilvania*, Acad. Rom., S. III, T. XVII, M. 4, 1935, p. 4(90).

¹⁷ Șt. Pascu, *Voievodatul*, III, p. 265.

¹⁸ Csanki Dezsó, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak kora*, vol. V, 1913, p. 246.

¹⁹ *Idem*, p. 43.

din comitatul Hunedoara o formau românii²⁰. Tot la fel de important este să reținem că „în comitatul Hunedoarei sînt menționați în izvoare, pînă la 1541, peste 500 de cnezi“²¹ adică, comitatul Hunedoara avea cel mai mare număr de cnezi în Transilvania.

La Deva, între anii 1370 și 1440, ființa o biserică cu hramul Sf. Nicolae, utilizată de romano-catolici pînă la 1560 cînd, Andrei Alexandru Tordai, trecînd la calvinism cu un mare număr de catolici din Deva, ajungînd și episcop al bisericii reformate din Transilvania, luă și biserica pentru reformați. Devenind astfel reformată, ea dăinuie pînă în 1899 cînd a fost demolată. La cca. 100 de metri de biserica demolată, s-a construit, între anii 1908 și 1910, o nouă biserică reformată (actualmente pe str. G. Barițiu, lîngă Liceul Pedagogic). Jocul neprevăzutului făcea ca la demolarea vechii biserici, cojindu-se straturi mai vechi de văruială, să apară în plină lumină fresce de factură bizantină, dovadă irefutabilă că la începuturile ei biserica Sf. Nicolae fusese o biserică ortodoxă, deci românească. Se spune că aceștia, Ioan Corvin de Hunedoara își purtase o grijă deosebită. Dintre aceste fresce, două panouri de pictură murală au fost decupate și sînt păstrate astăzi la Muzeul județean Deva²². Nicolae Iorga, văzînd aceste decupaje, consemna că cine vede scenele de pictură descoperite în ea, va rămîne convins că biserica foarte veche a Devei a trebuit să fie românească la început²³.

Actuala biserică românească ne mai oferă o surpriză. Pe perețele interioare, din stînga, se păstrează în bună stare, încastată, o piatră de mormînt datînd din vremea teribilei ciume ce a bîntuit la Deva și în Transilvania la mijlocul secolului al XVI-lea. Din textul pietrei funerare (fig. 1) reținem o frază cu sens semnificativ: „Nuper erat coniunx Dominici casta Dohonis *cum regeret Dacos monticolasque Getas*“ (subl. n.) (Fusese de curînd soția lui Dominic din neamul Dobó pe cînd stăpînea peste Dacia și Geții ce locuiesc în munți). Sensul textului despre daci și geți nu poate fi interpretat decît că Dominic Dobó era pe atunci stăpîn al unor sate românești. Dar Szöts Sandor, un as al denaturării faptelor istorice evidente, pretinde că tocmai această referire la daci și geți, în circumstanțele interpretate de el ar dovedi că „hogy olahok akkor Déván nem léteztek“ (pe atunci nu existau români la Deva)²⁴. În același spirit Szöts Sándor publica o lucrare despre „Az oláh letelepedése Déván (Stabilirea românilor la Deva)²⁵, în care spune că „excluzînd orice îndoială, în baza documentelor originale, la Deva nu locuitorii maghiari reprezintă elementul de „venitură“, ci „românii“. Că, cu 260 de ani mai înainte (față de lucrarea lui Szöts, n.n.) la Deva nu locuia nici un român, dar că în a doua sau a 3-a decadă a secolului al XVII-lea, pe timpul principelui Bethlen Gavril, aici s-au așezat 4—5 familii care, an de an, în urma unor noi imigrări, s-au înmulțit atît de mult încît, deja în jurul anilor

²⁰ St. Pascu, *Voievodatul...*, II, 1979, p. 453.

²¹ *Idem*, III, p. 396.

²² O. Floca, V. Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 61—62.

²³ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Vălenii de Munte, 1915, vol. I, p. 460.

²⁴ Szöts Sándor, *A dévai ref. templom és régiségei*, Kolozsvár, 1898, p. 10.

²⁵ *HTRTE*, II, 1884, p. 38—55.

1640—45, au cerut și au obținut aprobarea să ridice o biserică²⁶. Szöts S. apreciasse, la început, cu totul greșit, că răposata Caterina ar fi fost soția lui Ștefan Dobó, ca mai apoi să afle că în anul 1554, în Transilvania exista un vicevoievod Dominic Dobó, fratele celui amintit, care de fapt, la Deva „regeret Dacos monticolasque Getas“. Va mai fi aflat că, la 1 septembrie 1553, Dominic Dobó era comandantul cetății din Deva²⁷, unde-și avea familia, iar fratele său, Ștefan, eroul apărător al orașului Eger, împreună cu fărâșe Kendi, fuseseră ultimii doi voievozi ai Transilvaniei din perioada voievodatului²⁸. Fireasca întrebare care s-ar putea pune este: cum de nu au existat românii la Deva când documentele și lucrările de epocă, avute de Szöts în fața ochilor dovedeau contrariul? Comentariile sînt inutile.

Istoriografia noastră contemporană a adoptat o atitudine fermă, intransigentă împotriva acelor care falsifică istoria în scopuri străine faptelor și realităților istorice²⁹.

Revenind la prezența cnezilor și românimii în zona hunedoreană, vom evidenția o altă figură de falsificator a istoriei și anume pe Solyom-Fekete Ferencz, așa cum îl caracterizează o lucrare recentă, din care cităm: „Începutul îl face hunedoreanul Solyom-Fekete Ferencz, care din bogăția impresionantă de documente referitoare la cnezii și cnezatele din Țara Hațegului alege un mănunchi, tipărindu-le în paginile „Anuarului societății de istorie și arheologie“ din Deva. Documente importante și semnificative, interpretări deseori vădit tendențioase, străine obiectivității științifice, într-o vreme când burghezo-moșierimea maghiară se întrecea în tendințele de falsificare a adevărului în scopuri politice. În așa măsură încît chiar unul din reprezentanții de frunte ai moșierimii și-a manifestat nemulțumirea. Bánfy Mihály scrie în amintirile sale că „istoria Ungariei (...) are o nuanță politică și cu puține excepții, a rămas așa pînă în ziua de azi (...). Această prezentare istorică tendențioasă a pătruns în școlile secundare și în generația crescută în a doua jumătate a sec. XIX, pentru care istoria nu mai este o știință, ci o simțire, o pasiune“. Constatările baronului Bánfi se potrivesc și interpretărilor lui Solyom-Fekete F. cu privire la românii din Hunedoara, precum și la cnezii acestora. Aceștia ar fi imigrat în sec. XIII din Peninsula Balcanică în „mici roiuri“, spre a coloniza „deșerturile pustii“ din teritoriile locuite mai tîrziu de români, concesionate lor de regi maghiari, chiar și între Carpați și Dunăre, în Țara Românească, cu scopul de a-i atrage pe români. Aceștia, apoi, profitînd de situația critică din Ungaria, ca urmare a pustiirii tătar-mongole din 1241, au impus regelui Bela IV să fie respectate instituțiile proprii, între care a fost și cnezatul. Ceea ce explică funcționarea instituției cneziale numai după această dată, dar fiind „o plantă străină“ nu a prins niciodată rădăcini. Mai bine era să nu fi prins nici cît a prins“³⁰.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ E. Veress, *Hunyadvármegye Iános király és Izabella királyné korában (1511—1559)*, în *HTRTE*, XIV, 1904, p. 60 ș.u.

²⁸ A. Oțetea, *Istoria lumii în date*, București, 1969, p. 569.

²⁹ Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, *Jocul periculos al falsificării istoriei*, 1986.

³⁰ Șt. Pascu, *Voievodatul...*, III, p. 359—360.

Solyom—Fekete Ferencz, fiu spiritual exaltat al unui J. C. Engel sau R. Roessler, se postează fără echivoc pe poziția contestării continuității românilor pe pământul străbun (p. 52) și adaugă textual că: „Această așezare (a românilor, n.n.) și urmele acestei mișcări încep la începutul sec. XIII și se întind pînă la sfîrșitul sec. XVII” (p. 53). Este incredibil ca un Solyom—F.—F. sau un Szöts S. să nu fi auzit măcar de lucrarea lui Hilibi Gáal László, autorul celui dintîi studiu consacrat problemei cnezilor români din Transilvania³¹, sau de cea a lui Lehoczky Tivadar care tratează aceleași probleme. Cu atît mai mult surprinde faptul că Solyom—Fekete F., ca anexă la prima sa lucrare³², citează cnezi și români, astfel: . . . „Stoyan filius Mosina de Nyres knezius Olachorum de districtu castrî Hathzak” sau . . . „ceterique quamplurimi kenezzy seniores et homines Olachales populani” . . . etc., iar în a doua sa lucrare (p. 25) citează, la 16 aprilie 1412, pe un „Dobrota presbiter Valachorum”³³.

Amintim că la 1362 apare o donație a regelui Ludovic, în care, la recomandarea voievodului Transilvaniei, Dionisie, avea în vedere pe „fidelem nostrum dilectum Olachum Ladislau, filium Musad de Almas, in districtu castrî Deva residentem (pe iubitul nostru fidel român Ladislau, fiul lui Mușat din Almaș, rezident în districtul cetății Deva), care, pentru meritele și fidelitatea sa, primește ca donație comuna fiscală Zlaști din teritoriul Devei cu toate apartenențele sale și cu drept de ereditate pentru fiii lui Ladislau și anume Petru, Ioan, Lascu și Mușat”³⁴.

În anul imediat următor (1363), Petru, voievodul Transilvaniei, împreună cu doi comisari regești, cere să se iasă la fața locului pentru introducerea lui Ladislau în posesia donației primite, deși cnezii Stoica și Zeicu nu a fost de acord. Lucrurile au ajuns pînă acolo încît se face o mare adunare formată din nobilii comitatului Hunedoara, din toți cnezii și bătrînii românilor (senioribus Olachalibus) din districtul Hațeg și din alți provinciali, hotărîndu-se printr-un act judecătoresc semnat la Hațeg că cei doi cnezi nu avuseseră nici unul dreptul de a se opune donațiunii³⁵.

Dintr-un document al regelui Sigismund de Luxemburg, aflat la Brașov în 1427, rezultă că românii din districtele românești, sub conducerea cnezilor de pe domeniul cetății Deva, nu mai voiau să presteze serviciile ce li se cereau, ațîțați fiind de sugestiile nesănătoase și ușuraticale ale cnezilor lor (. . . malesanis et frivolis keneziorum suorum suggestionibus et consiliis agitati), iar regele scria cu minie vicevoievodului Lorand Lapeș că în caz de nesupunere să se poarte foarte aspru cu ei³⁶.

³¹ *Idem*, p. 355—356.

³² Solyom—Fekete Ferencz, *A magyarság és az oláh incolatus Hunyadban* (Maghiarimea și incolatus-ul românesc în comit. Hunedoara), în *HTRTE*, 1882, p. 52—78.

³³ Solyom—Fekete Ferencz, *Vázlatok as oláh kenézi intézmény története és ismertetéséhez* (Cercetări privitoare la istoria și cunoașterea instituției cneziale românești) în *HTRTE*, 1884, p. 14—37.

³⁴ *Transilvania*, 1871, nr. 20 (15.X.), p. 238—239.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Transilvania*, 1872, nr. 23 (1.XII), p. 271 ș.u.; Șt. Pascu, *op. cit.*, III, p. 295.

La 1385, cetatea Deva este consemnată drept reședință a voievodului Transilvaniei și bun al aerarium-ului³⁷.

Prima mențiune a denumirii germane a localității Deva, sub prima ei formă, este Denburg și datează de la 28 august 1424³⁸. Denumirea ei germană ulterioară va fi de Diemrich.

Se mai menționează că voievozii Transilvaniei au locuit deseori în acest oraș (de pildă în anii: 1307, 1325, 1328, 1331, 1356, 1393, 1430, 1474, 1482, 1499, 1502, 1505, 1519 ș.a.)³⁹.

În 1359 Andrei Lackfi, voievodul Transilvaniei restituia episcopiei din Alba Iulia dijmele ce se luaseră de la castrenșii din districtele Ciceu, Cetatea de baltă, Deva etc.⁴⁰.

Csánki D. amintește de un document cuprins în Codexul lui Fejer, recopiat în 1578 de capitlul Ardealului, după care la 13 februarie 1481 s-au prezentat în fața celor doi logofeți ai cetății Hunedoara și în fața a doi vicejuzi toți cnezii și locuitorii ținând de apartenențele cetății Deva, împreună cu crainicul Szabó Gh. (neîndoielnic, aparținători de ținutul acestei cetăți) și au prezentat faptul că, la timpul său, Iancu de Hunedoara, guvernatorul Ungariei, a dăruit moșia satului Bretelin, aparținând cetății Deva, în special pentru meritul cîștigat în lupta de la Cîmpia Mierlei (Kossovopolje, 18—19 octombrie 1448). La sfîrșitul luptei pierdute, Iancu de Hunedoara, căzînd de pe cal, Teodor îi dădu propriul său cal și astfel Iancu de Hunedoara s-a salvat de pe cîmpul de luptă. Moșia a fost atribuită familiei, Teodor fiind la acea dată decedat⁴².

În secolul al XV-lea, cetatea Deva poseda un uriaș imperiu (expresia, fără a greși prea mult, aparține lui Csánki — vár oriasi birodalma). Pentru a satisface curiozitatea în special a hunedorenilor în privința localităților înregistrate în 1453 și 1491 ca aparținînd cetății Deva, vom prezenta mai jos localitățile respective cu denumirea din documente, cu denumirea actuală deși unele sînt dispărute, comasate, „roite“ sau greu identificabile — precum și anul primei lor atestări documentare. Enumerarea lor trebuie considerată ca un modest omagiu adus acestor localități, eminentamente românești, care cuprind în ele toată truda și suferința din epoca asprei opresiuni feudale.

Indiferent de inadverențele eventuale provenite din dificultatea identificării localităților indicate de Csánki⁴³, trebuie recunoscut că domeniul cetății Deva era într-adevăr foarte mare. Aceste apartenențe au fost, cu siguranță, în cea mai mare parte, cnezate, afirmă Csánki.⁴⁴

³⁷ E. Szabó, *Die Burg von Deva*, Deva, 1910, p. 8.

³⁸ *HTRTE*, II, 1881—1883, p. 29.

³⁹ Csánki D., *op. cit.*, p. 58.

⁴⁰ N. Densușianu, *Documente privitoare la Istoria românilor 1346—1450*, Bucu-rești, 1890, p. 58.

⁴¹ *Idem*, p. 432.

⁴² Csánki D., *op. cit.*, p. 166.

⁴³ *Idem*, p. 44.

⁴⁴ *Idem*, p. 45.

Denumirea din document	Denumirea actuală	Anul prime atestări
În special, în 1453, de cetatea Deva aparțineau :		
1. <i>Déva város</i>	Deva, orașul	1269
2. Szent-András	Sintandrei	1332
3. Szántóhalom	Sintuhalm	1453
4. Várhely	Grădiște—Sarmisegetuza	1398
5. Arki	Archia	1332
6. Almás	Almașul—Mare	1407
7. Kersecz	Cirjiți	1453
8. Kozilye (Kozolya)	Cozia	1453
9. Titös	disp. — prob. între Cozia și Arănieș	1453
10. Aranyas	Arănieș	1333
11. Káva	Căoiu	1387
12. Terzsek	Bretelin	1453
13. Lesnik	Leșnic	1394
14. Dömbraviscza	Dumbrăvița	1453
15. Derczesty	Dărcești—dispărut	1453
16. Boja	Boiu	1453
17. <i>Jófb tartozékaival</i>	Dobra, cu apartenențele	1387
18. Solymos	Soimuș	1278
19. Beregszó	Birsău	1440
20. Nyawalyás	Nevoieș—Lunca	1440
21. Burujánfalva	Buruiene—Păuliș	1440
22. Boffal	Boholt	1453
23. Karácsonfalva	Crăciunești	1439
24. Keeskedág	Chișcădaga	1453
25. Fizesd	Fizeș	1453
26. Tópolicza	Toplița	1453
27. Alsó—Kalántelke	Călan	1387
28. Felső—Kalántelke	Călanul Mic	1387
29. Tóti	Totia	1366
30. Szecsel	Săcel—lingă Sinpetru	1392
31. Szent—György	Strei—Singeorgiu	1377
32. Baczalár	Bățâlar	1453
33. Jópatak	Vilcele—Bune	1453
34. Gonoszpatak	Vlcele—Rele	1360
35. Berek(y)e	Bretea Streiului	1332
36. Kóród	Covragiu	1453
37. Oroszfalva	Ruși	1453
38. Stryfalva	Strei—Plopi	1453
39. Alsó—Nádasd	Nădăștia de Jos	1419
40. Felső—Nádasd	Nădăștia de Sus	1447
41. Lenczina	Izvoarele (Lingina)	1446
42. Csolnakos	Cinciș	1446
43. Váralja	Subcetate	1447
44. Csopol	Ciopeia	1453
45. Szent—Péter	Sinpetru	1447
46. Vád	Vadu	1418
47. Nálácz	Nălațvad	1451
48. Reja	Reea	1443
49. <i>Bodogaszonyfalva</i>	Sîntămăria de Piatră	1315
50. Karujus	Coroști	1447
51. Pejérviz	Riul Alb	1411
52. Bajesd	Băiești	1447
53. Ohába	Nucșoara	1491
54—55. két Livád	Livadia de Cimp	1404
	Livadia de Coastă	1453

Denumirea din document	Denumirea actuală	Anul primei atestări
56. Ponor	Ponor	1404
57. Páros	Paros, cătun la Sălașul de Sus	1453
58. Maczesd	Mățești, Zăvoiul	1446

Pe cînd, în 1491, de orașele Deva și Dobra: în continuare:

1. Pap—Almás	Almașul Mic	1406
2. Asszú—Almás	Almașu—Sec	1491
3. Kersecz	Cirjiți	1453
4. Kozolya	Cozia	1453
5. Aranyas	Arănieș (pe valea Zlaști)	1453
6. Kánapatak	Căbești	1484
7. Lesnek	Leșnic	1394
8. Merisor	Merisor	1453
9. Dombavicza	Dumbrăvița	1453
10. Bolya	Boiu	1453
11. Derczesd	Dărcești, disp. (în zona Dumbrăvița)	1453
12. Ohába	Ohaba, lingă Lăpugiu	1491
13. Terzsekös	Bretelin	1453
14. Alsófalú	Geoagiu	1271
15. Balesd	Bălșești, Gura Dobrii	1491
16. Mihelyest	Mihăiești	1491
17. Roskán(y)	Roșcani	1491
18. Papesd	Popești	1491
19. Piv (Piva)	disp. (între Roșcani și Bujorul)	1491
20. Sztregoványa	Strigoanea, Bujorul	1491
21. Bonyláza	neindef. (lingă Bujorul)	1491
22. Nagy—Moneseb	neidentificat	1491
23. Sztancsesd	Stincești—Ohaba	1491
24. Plaj	Plai, disp. — în zona Dobrei	1491
25. Radulyesd	Rădulești	1491
26. Facset	Făgețel	1507
27. Laposnak	Lăpușnic	1491
28. Facsa	Făța, cătun al satului Bătrina	1491
29. Alsó—Laposnak	Lăpușnicul Mare	1491
30. Felső—Breznek	neidentif.	1491
31. Alsó—Breznek	Briznic	1491
32. Szakamás	Săcămaș	1476
33. Habucsa	Abucea	1491
34. Bukurel	Bucurel	1491
35. T(y)el	Teiu	1491
36. Gerend	Grind	1491
37. Polyen	Poieni	1491
38. Mohus	disp. în zona Lăsău, Tisa, Fintoag	1485
39. Tisza	Tisa	1491
40. Kis—Tisza	neidentif.	1491
41. Alsó—Szagya	disp. pe lingă Folt	1485
42. Felső—Szagya	idem	1491
43. Laszó	Lăsău	1491
44. Bredez	Brădețel	1491
45. Fintóág	Fintoag	1491
46. Ohába	Ohaba—Dobra	1491
47. Gurbunyesd	neidentif. (zona Fintoag—Ohaba)	1491
48. Hatar	Baștea sau Holdea	1491
49. S(z)ézs	neidentif.	1491
50. Lápug(y)	Lăpugiu de Sus	1491

Denumirea din document	Denumirea actuală	Anul primei atestări
51. Alsó—Lapug(y)	Lăpugiu de Jos	1491
52. Kordinest	Godinești	1428
53. Szelistye	Săliște	1491
54. Pánk	Panc	1491
55. Lígésd	dispărut (în zona Panc)	1491

AUS DER VERGANGENHEIT DER STADT DEVA. VON DER ERSTEN URKUNDLICHEN ERWÄHNUNG BIS ENDE DES XVI-EN JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die erste urkundliche Erwähnung der Burg Deva stammt aus dem Jahre 1269, in der Zeit des Königs Béla IV. von Ungarn.

Die Dyalektik der historischen Entwicklung stellt hier auf dem Boden Siebenbürgens die uralte Bevölkerung des Landes, die Rumänen, fest, vor dem Eindringen der Madjaren in Europa.

Alle Jahrhunderte des Mittelalters beweisen durch Urkunden die Präponderanz der autochthonen Bevölkerung der Rumänen in ganz Siebenbürgen und besonders im Komitate Hunedoara wo die Burg Deva liegt.

Doch manche Fälscher der historischen Begebenheiten durch eigene schlecht gesinnte Interpretationen wollten zeigen dass in der Stadt Deva im XVI. Jahrhundert keine Rumänen lebten. Für die Falschheit einer solchen Behauptung geben wir ein einziges Beispiel. Eine Urkunde datiert April—Mai 1371 sagt dass „alle Knesen und Rumänen der vier Distrikten des Castrums Deva (universi kenezii et olachi de quatuor sedibus, districtibus castris Deva) wiesen das Urteil des feudalistischen Gerichtsstuhles ab und verlangten die Verurteilung eines gewissen rumänischen Diebes, Petrus, nur durch das rumänische Gesetz stattzufinden (iuxta legem Olachorum . . . sed non cum aliis iuribus regni).

Die knesen und Wojewoden entsprangen den Gemeinschaften, die eine Reihe von Umwandlungen im Laufe des sozial-ökonomischen und institutionellen Schichtungsprozesses durchmachen, und warwen wichtige Triebfedern in der gesellschaftlichen Entwicklung der Rumänen, vorerst während der Feudalisierung, dann während der Umwandlungen feudalen Charakters, die im Innern der Gesellschaft stattfanden. Die Knesen und Wojewoden waren die rumänischen „Adligen“ und „Feudalherrn“ in der vorstaatlichen Zeitspanne und manche von ihnen bleiben es durchs ganze Mittelalter.

Die Benennung der Knesen und Wojewoden ist aus der Sprache der slawischen Völker entlehnt, aber die Institutionen, die sie vertraten und führten, entstanden bei den Rumänen unabhängig von fremden Einflüssen und machten eine Entwicklung durch, die der rumänischen Gesellschaft eigen ist und den konkreten geschichtlichen Gegebenheiten entspricht.

Der Verfasser zählt die Dörfer auf, die in den Jahren 1453 und 1491 der Burg Deva abhängig waren.

FILIVS MATREM PROPE

MENSIS SEPTEMBRIS IN DEVA ANNO D. 1554

SIT MORIENS SEXTO DIE MAIIS ANNO D. 1554

OMNITUT VNA BREVE
 DOMINI GEFERIM VGT
 ET SATE DE CLARA STRPE
 BATIONIS ERAT
 NYPER ERAT CONIUNX
 DOMINICI GAST DBO
 CAM REGRET DACOS
 MONTOMAS QF GERS
 TATA BREVE DEDERE
 VITAM MATI SOROLI Q
 CLAVDENES AMBU PESH
 FURENTE DIE
 DVMER IN LES
 HA VAIT PET
 ET STRIT IVNS SER
 NIT ET IZA SENES
 HOC KVIN T MVO POL
 TI NVNC RIT OLSON
 DONC EOS DOMINVS
 EVOGET AT QF BEET

DECIMA QVARTA